
Željka Jelavić
Etnografski muzej
Zagreb
zjelavic@emz.hr

Anastazija Petrović
Etnografski muzej
Zagreb
apetrovic@emz.hr

DOI 10.32458/ei/24.2
UDK 069.12:39](497.521.2)
Pregledni rad
Primljeno: 28. lipnja 2019.
Prihvaćeno: 29. srpnja 2019.

Što smo naučili u prvih sto godina? Stoljeće muzejske edukacije u Etnografskom muzeju

- Rad se bavi razvitkom obrazovnoga djelovanja Etnografskoga muzeja u Zagrebu tijekom njegovih prvih 100 godina. U prvim godinama djelovanja Muzeja, iako nije postojao osmišljen pristup obrazovnim aktivnostima Muzeja, on se očituje prvenstveno u radu kustosa Mirka Kusa-Nikolajeva. Nekoliko desetljeća kasnije, u drugoj polovici 20. stoljeća, oblikuju ga prve muzejske pedagoginje Aleksandra Sanja Lazarević i Nada Majanović. Danas se razvija u skladu sa suvremenim tendencijama u muzejskoj edukaciji prema različitim skupinama korisnika naglašavajući društvenu odgovornost muzeja.

Ključne riječi: Etnografski muzej (Zagreb)
muzejska pedagogija, muzejske radionice, posjetitelji

UVOD

Ovaj je rad posvećen obrazovnoj djelatnosti Etnografskoga muzeja u povodu stogodišnjice njegova osnutka. Tekst donosi prikaz razvitka edukativnoga rada s naglaskom na istraživanje perioda prije zapošljavanja prvoga kustosa – muzejskoga pedagoga 1953. godine. Od osnutka do te godine nema tekstova koji se sustavno bave prikazom muzejskopedagoških programa tako da se slika o radu s posjetiteljima može dobiti na temelju publiciranih radova zaposlenika Etnografskoga muzeja, koji u svome fokusu imaju druge aspekte muzejskoga rada, a pedagoški spominju sporadično, te istraživanja građe pohranjene u dokumentaciji Muzeja. Iako tijekom idućih desetljeća muzejske pedagoginje objavljuju tekstove o svojim aktivnostima (usp. Lazarević 1970; Majanović 1977, 1987a, 1987b), tek Nada Gjetvaj u svojem magistarskom radu objavljenom u Et-

nološkim istraživanjima 5 povodom 70. godišnjice osnutka Muzeja donosi objedinjeni prikaz pedagoškoga rada i to samo za razdoblje između 1953. i 1989. godine (usp. Gjetvaj 1989.). Nakon toga, posljednja tri desetljeća obilježena su razvitkom edukacijskih programa za različite korisničke skupine te jačanjem društveno odgovorne uloge Muzeja što je vidljivo i u publiciranim radovima muzejskih pedagoga.

Prilikom promišljanja o tome na koji način najadekvatnije prikazati razvitak pedagoškoga rada u Etnografskom muzeju, djelomično će se slijediti podjela Nade Gjetvaj kojom ona koncepciju rada i organizaciju poslova dijeli na osam razdoblja, svako specifično u odnosu na značajke rada i razvoja Muzeja, a uzimajući u obzir događaje bitne za razvoj pedagoškoga rada. Razdoblje nakon 1989. godine do danas obrađeno je opisima nekih od programa koje Muzej nudi, a u kojima se vidi razvoj u kontekstu muzejske pedagogije.

RAZVITAK PEDAGOŠKOGA RADA U ETNOGRAFSKOM MUZEJU - RAZDOBLJE OD 1919. DO 1934. GODINE

Kako je već prvih godina nakon osnutka 1919. godine Muzej imao oko 20000 predmeta, većinom sakupljenih bez plana i osnovnih podataka, zadatak stručnjaka koji su djelovali u ovom periodu bio je inventarizacija i kataloška obrada etnografske građe te priprema za izlaganje dok se paralelno radilo i na sakupljanju predmeta iz krajeva koji su bili slabo ili nikako zastupljeni u fundusu (Gjetvaj 1989: 19–20).

Vladimir Tkalčić, prva stručna osoba zaposlena u Muzeju, najprije kao “čuvar” (kustos), a od 1925. godine i kao “upravnik” (ravnatelj), navodi u svom članku iz 1922. godine kako je Muzej prvi puta otvoren za javnost u lipnju 1920. godine, i to povodom posjeta regenta Aleksandra I. Karađorđevića. Tada je Muzej bio “privremeno uređen” i otvoren tek dva mjeseca nakon čega je ponovno zatvoren “jer se mora sistematski uređivati” (Tkalčić 1922: 75). No, postoje naznake kako se Muzej ipak povremeno otvarao za javnost, jer, kako piše Tkalčić u istom tekstu “od zgrade do zgrade posjećivali su ga razni odličniji stranci, a u ferijalnim danima razne škole”. (Ibid.) Nešto kasnije, u svojem tekstu iz 1930. godine, Tkalčić izlaže prvu misiju Muzeja:

“da prikaže sav život i kulturu našega naroda, u prvom redu seljaka i to ponajprije iz hrvatskih krajeva, zatim da dade sliku života i kulture, naročito seljačke svih drugih kulturnih naroda, napose slavenskih, te život i kulturu polukulturnih i primitivnih naroda, da tako posluži naučnom proučavanju osobina našega naroda te čovjeka uopće a uz to da unaprijedi školsku obuku i širenje prosvjete uopće, te da bude izvor pobuda za umjetnost i obrt, a kao uzorna institucija da reprezentira dio naše čitave narodne kulture” (Tkalčić 1930: 139), iz koje se vidi kako postoji svijest o obrazovnoj ulozi muzeja.

Muzej se za javnost otvara 19. lipnja 1922. godine kada je predstavljen prvi stalni postav (Gjetvaj 1989: 21). Tri godine nakon toga, 1925., u Muzeju se zapošljava dr. Mirko Kus-Nikolajev. Ovaj svestrani stručnjak s objavljenim radovima iz etnologije, sociologije, antropologije, umjetnosti i muzeologije gotovo je pet desetljeća prešućivan u znanstvenim krugovima zbog dijela svojih tekstova u kojima iznosi političke stavove, a o njemu kao etnologu po prvi se put piše tek 1987. godine u Likovnoj enciklopediji

Jugoslavije (Ivanuša 2003: 236). Kus-Nikolajev dvije godine radi na mjestu “muzejskog asistenta”, do prosinca 1927., kada dobiva zvanje kustosa, a nakon odlaska Milovana Gavazzija na Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu postaje jedini kustos u Muzeju. (Ibid.: 240) Bavi se tadašnjom Egzotičnom zbirkom,¹ posebice predmetima u zbirci Dragutina Lermana, a dio stalnoga postava u kojem se izlaže izvaneuropska građa postavljen je prema njegovu konceptu (Mokos 2009: 15). Za vrijeme svojega djelovanja u Muzeju do 1933. godine Kus-Nikolajev objavljuje niz stručnih članaka, izdaje knjige, sudjeluje na kongresima, prevodi, drži predavanja (Ivanuša 2003: 242–243) te radi na izradi Nacrta Zakona o muzejima i muzejskim djelatnicima (Mokos 2009: 15). Pet godina nakon otvaranja Muzeja za javnost 1927. godine Kus-Nikolajev napisao je “Šetnje kroz Etnografski muzej u Zagrebu – privremeni vodič”, prvi vodič kroz stalni postav Muzeja koji se može promatrati kao prapočetak bavljenja pedagoškim radom u Etnografskom muzeju.

Ovaj vodič maloga formata na 87 stranica donosi pregled tadašnjega stalnog postava, no, kako i sam Kus-Nikolajev naglašava u uvodnom dijelu, on nije pisan u formi tipičnoga muzejskog vodiča koji opisuje izložene predmete, već pokušava pružiti širi kontekst za razumijevanje tradicijske kulture i umjetnosti, ali i svjetskih kultura predstavljenih u stalnom postavu (Kus-Nikolajev 1927: 3, 18). Prvi dio “Šetnji” bavi se definiranjem pojma etnologije, prikazom njezinoga razvoja kao znanosti te utjecaja koji je imala na muzejsku praksu, a promišlja i o percepciji muzeja u javnosti.² Naglašava znanstvenu funkciju muzeja te kaže kako “od prijašnjih magazina postali su rasadišta nauke, i svježih dah naučnog rada pročistio je i onu mutnu atmosferu, koja je prije prekrivala muzejski rad” (Ibid.: 6). Ističe i prosvjetiteljsku ulogu jer muzeje vidi kao “duhovna središta” za izgradnju naroda (Ibid.: 8). Nadalje se u “Šetnjama” bavi zbirkama, odnosno poviješću (tada još mladoga) Muzeja, pišući i o prvom ravnatelju Salamonu Bergeru dok se posljednji dio odnosi na građu izloženu u stalnom postavu. Kus-Nikolajev imaginarnoga posjetitelja vodi kroz svaku od devet dvorana u kojima su izloženi predmeti, no ne opisuje svaki od njih, već govori o kontekstu i području iz kojega dolaze, načinima na koje se upotrebljavaju, o njihovu značaju unutar godišnjih ili životnih običaja, a često primjere potkrepljuje i stihovima iz narodnih pjesama ili narodnim izrekama što doprinosi životnosti teksta i njegovoj zanimljivosti.

Da je Kus-Nikolajev prilikom pisanja ovoga vodiča barem djelomično imao na umu “pro-sječnog” posjetitelja, odnosno širu publiku, jasno je već s prve stranice gdje naglašava kako “Šetnje” nisu rađene prema “uobičajenoj šabloni” jer “za prvu informaciju ne bi takav vodič mogao posvema odgovarati potrebama posjetnika, jer kod nas još uopće nema nikakve muzejske ni etnografske literature, koja bi bila pristupačna širim krugovima. (...) ove ‘šetnje’ nisu registar izloženih predmeta, već su sami predmeti unešeni u sliku, koja ima da pruži osnove za razumijevanje naše narodne kulture i umjetnosti.

1 Danas je to Zbirka izvaneuropskih kultura.

2 “Velik dio naše javnosti prožima neka jeza kad se spomene riječ: muzej. Kod njih to izaziva istu predstavu kao arhiv ili registratura. Dakle neke vrsti superlativ dosade. Taj svijet sebi zamišlja muzej kao stovarište starih stvari oko kojih se mota nekoliko kratkovidnih starkelja, koji ispunjavaju svoj dnevni rad time, da te stvari neprestano registriraju i premještaju, pišu cedulje: ‘Ne diraj u predmete’ i trajno mirišu na pet metara po naftalinu.” (Kus-Nikolajev 1927: 5).

Time mislim, da će biti do neke granice udovoljeno prvom traženju posjetnika našeg muzeja.” (Ibid.: 3) S obzirom na to da muzejska publika, odnosno odnos muzeja prema publici, tj. javnosti, dolazi u fokus muzealaca 1931. godine nakon izdanja publikacije “Musée”³ u Parizu, čime se muzejsku pedagogiju osvješćuje kao najaktualniji problem muzejske djelatnosti i bitan faktor za egzistenciju muzeja (Bauer 1975: 102), jasno je da su promišljanja eva sasvim u skladu s tendencijama onoga vremena. Dapače, u nekim svojim razmišljanjima u skladu je sa suvremenijim promišljanjima o odnosu muzeja i korisnika i, općenito, uloge muzeja u društvu:

“Pitanje naših muzeja je posebno poglavlje u našem kulturnom životu. Ova posebnost proizlazi na jednoj strani iz posebne strukture samih muzeja a na drugoj iz činjenice, da kod nas muzeji još stoje prilično po strani od opštih, zajedničkih kulturnih akcija i stremljenja. (...) Tu likvidaciju⁴ moraće sprovesti sami muzeji a to je prvenstveno organizacija rada prema kulturnim potrebama zajednice. Dakle intimniji odnosi izmedju muzeja i javnosti. Samo ti odnosi će stvoriti od muzeja kulturne institucije, koje će moći plodonosno delovati na dizanje kulturnog nivoa društva” (Kus-Nikolajev 1929: 200–201).

Cijelo vrijeme svoga službovanja u Etnografskom muzeju Kus-Nikolajev intenzivno radi na popularizaciji etnografskih tema, ali i samoga Muzeja, i to objavama u tisku, serijom predavanja na Radiju Zagreb te raznim javnim predavanjima za građanstvo, uz pomoć episkopa (Ivanuša 2003: 241). Zanimljivo je njegovo zalaganje za upotrebu tehničkih pomagala⁵ u muzejima koje vidi kao način za nadogradnju pedagoško-propagandnih aktivnosti što je u skladu i s današnjim nastojanjima da se multimedijalna i interaktivna pomagala upotrijebe upravo kako bi se korisnicima muzeja pružilo što obuhvatnije muzejsko iskustvo. Osim toga, zalaže se i za osnivanje društava prijatelja muzeja koja bi za zadaću imala promicanje rada muzeja, organizaciju predavanja i stručnih vodstava te prikupljanje materijalnih sredstava, odnosno “sve one poslove, koji su neminovno potrebni ako se muzej hoće uklopiti kao živa stanica u kulturno tkivo jednog naroda. Samo onda ako jedna zajednica oseća, da je muzej deo njenog kulturnog života, a ne mrtvo slagalište, magazin, moći će muzej izvršiti i svoju naučnu i svoju odgojnu zadaću” (Kus-Nikolajev 1929: 200).

Kao jedan od glavnih problema muzeja, koji “sputava svaku njihovu akciju i prosperitet” (Kus-Nikolajev prema Ivanuša 2003: 241), Kus-Nikolajev identificira teško materijalno stanje i nedovoljnu financijsku potporu države. Smatra da bi se problem lakše mogao riješiti kada bi interes javnosti za muzeje bio veći, “ali ona taj interes ne pokazuje, jer se sami muzeji uz male iznimke mnogo ne brinu, da taj interes u javnosti pobude. Ta indiferentnost društva, producira logično i indiferentnost odlučujućih faktora” (Kus-Nikolajev 1929: 201). Nažalost, izjave Kusa-Nikolajeva izrečene prije 90 godina u nekim

3 Publikacija je rezultat međunarodne ankete časopisa “Revue”, a izdana je 1931. godine u Parizu u redakciji Georgesa Wildensteina (Bauer 1975: 102).

4 Pod “likvidacijom” misli na rješavanje tog “općeg” problema muzeja, tj. nepovezanost s publikom (op. a.).

5 “Upotreba najmodernijih tehničkih tekovina za propagandu muzeja nastupit će prije ili kasnije. Neki njemački muzeji (npr. u Nürnbergu) upotrebljavaju gramofon kao tumača; propagandi može odlično poslužiti radio, priređivanje skupnih posjeta po zbirkama uz tumačenja, organizacija večernjih predavanja, ev. kratkih tečajeva itd.” (Kus-Nikolajev prema Ivanuša 2003: 242).

slučajevima i danas vrijede, a problemi koji su već tada, u prvoj polovici 20. stoljeća, morili muzeje, nažalost i danas ostaju aktualni, pogotovo oni financijske prirode.

Možemo samo nagađati u kojem bi smjeru tekla njegova daljnja promišljanja o odnosu muzeja i publike, jer, kako navodi Dolores Ivanuša u životopisu Kusa-Nikolajeva iz 2003. godine, on već 1933., nakon svega osam godina plodonosnoga rada u Etnografskom muzeju, a zbog svojih radova sociološkoga i političkog karaktera te protivljenja diktaturi kralja Aleksandra, dobiva premještaj u Muzej Južne Srbije u Skopju. Taj premještaj on odbija te biva razriješen dužnosti. Tijekom njegova života ustaške i komunističke vlasti maltretirale su ga, optuživale i zatvarale. Dvjema od niza molbi za pomilovanje⁶ bila je priložena izjava istaknutih znanstvenika i kulturnih radnika poput Marijane Gušić, Zdenka Vinskog, Viktora Hoffilera, Ljube Karamana, Grge Novaka, Josipa Torbarine, Antuna Barca, Josipa Matasovića, Milovana Gavazzija i Vladimira Tkalčića kojom potvrđuju da su upoznati sa znanstvenim radom Kusa-Nikolajeva te da taj rad cijene kao pozitivan i vrijedan prilog hrvatskoj znanosti, no one, nažalost, nisu urodile plodom. Kus-Nikolajev umire 18. ožujka 1961. godine, gotovo nepoznat novim generacijama sociologa, etnologa i muzealaca (Ivanuša 2003: 243–247).

RAZDOBLJE OD 1934. DO 1935. GODINE

Iako iznimno kratak ovaj period ipak je važan za povijest i razvitak muzeja, a obilježio ga je, svakako, i tadašnji ravnatelj dr. Božidar Širola koji dužnost preuzima po odlasku Vladimira Tkalčića. Bitan događaj, koji je usmjerio daljnje aktivnosti u ovom periodu, smrt je Salamona Bergera 11. siječnja 1934. godine. Berger je Etnografskom muzeju oporučno ostavio bogatu etnografsku građu koju je trebalo inventarizirati, a paralelno se radi na izmjenama stalnoga postava koji je, na Bergerovo inzistiranje, bio prenatrpan izlošcima. U ovom periodu značajno je i pokretanje publikacije “Etnografska istraživanja i građa”, što svjedoči o aktivnom stručnom radu (Gjetvaj 1989: 22–23). Podaci o bilo kakvom obliku muzejsko pedagoškoga rada s publikom u ovom razdoblju nisu poznati.

RAZDOBLJE OD 1935. DO 1939. GODINE

Četiri godine pod ravnateljem Ivom Franićem obilježene su mnogim promjenama u radu i organizaciji Muzeja – reorganizacijom stalnog postava, premještanjem osoblja u južni ulični dio zgrade, prekidom u izdavanju “Etnografskih istraživanja i građe” i pokretanjem “Vjesnika Etnografskog muzeja u Zagrebu” te terenskim istraživanjima na području Hrvatskog Primorja i pojedinih otoka, Gorskog Kotara i Slavonije (Gjetvaj 1989: 23).

Ni u ovom periodu ne možemo govoriti o ozbiljnom, sustavnom bavljenju pedagoškim radom u Muzeju. Budući da nema saznanja o drugim izvorima o radu s publikom, dostupni su nam podaci koji govore o tome da je on u ovo doba bio otvoren za javnost

6 Prema Ivanuši (2003: 245) prva od tih dviju molbi nije datirana, dok je druga, istovjetna, ali s drugim potpisnicima, od 29. listopada 1948.

te da ga je ona i posjećivala. Tako se u “Vjesniku Etnografskoga muzeja u Zagrebu” iz 1936. godine po prvi puta iskazuje broj posjeta Muzeju. U njemu stoji da je 1935. godine Muzej posjetilo ukupno 10829 posjetitelja, od toga 1572 odrasla posjetitelja, a 573 djece i vojnika. Spominje se i podatak da su bile ukupno 163 “ekskurzije”, a uz broj posjetitelja unutar pojedine grupe navedeno je i o kakvoj se grupi radi (škola, fakultet,⁷ tvrtka, skupina građana...) i iz kojega grada dolazi, dok su “ugledniji pojedinci i skupine iz inostranstva i tuzemstva” (Vjesnik 1936: 236–240) poimence navedeni.⁸ U “Vjesniku” iz 1937. godine⁹ također je iskazan broj posjeta u prethodnoj godini, no ovoga puta bez prikaza ukupnog broja i izdvajanja pojedinačnih posjetitelja. Ponovno su navedeni grupni posjeti škola i fakulteta, zajedno s brojem posjetitelja u svakoj grupi, mjestom iz kojega dolaze te profesorom koji ih je doveo, a posebno su izdvojeni “posjetnici i uglednici sa strane” te “ugledniji pojedinci i skupine iz inozemstva i tuzemstva” koji su navedeni poimence. Zbrajanjem iskazanih brojeva dolazimo do idućih podataka: u 1936. godini Etnografski muzej posjetilo je ukupno 178 organiziranih grupa, od čega 150 domaćih (škole, fakulteti, ostale organizacije) s ukupno 4300 posjetitelja, 28 stranih grupa s ukupno 738 posjetitelja te 86 poimence navedenih uglednika (s.n. 1937: 323–327). Nije poznat broj pojedinačnih posjetitelja iz ovoga razdoblja. Iz navedenoga se jasno vidi da, kao i danas, većinu publike Etnografskog muzeja 1935. i 1936. godine čine osnovne i srednje škole.

“Vjesnik” iz 1937. godine donosi podatak kako je veći broj izložaka opremljen dvojezičnim natpisima (Ibid.: 322) što ukazuje na brigu o potrebama stranaca kao posjetitelja. Višejezičnost se spominje i u “Naređenjima Upravnika muzeja” koja se u rukopisu čuvaju u dokumentaciji Etnografskoga muzeja, a pisao ih je ravnatelj Ivo Franić od 1. travnja 1935. do 31. svibnja 1939. godine. Ona čine zanimljivo štivo u kontekstu odnosa prema publici, a jedno od naređenja tiče se upravo postavljanja natpisa¹⁰ na hrvatskom, njemačkom i francuskom jeziku na ulazna vrata muzeja.

Franić često spominje i zaduženja činovnika koji su u “inspekciji”, odnosno dežurstvu¹¹ pa tako navodi kako “inspekcija u prvome redu služi za kontinuitet rada u muzeju. Inspekcija nadzire telefon, i ako dođe koja ekskurzija, ona dozvoljava posjet. Isto tako i odlučuje o vanuredskom posjetu stranaca. Napokon ima da daje i potrebna objašnjenja, ako ko od posjetilaca traži”¹² “dežurni činovnik zato je tu da posjetiocima koji to

7 U slučaju škola i fakulteta navedeno je i ime profesora koji je grupu doveo.

8 Međutim, već jednostavnim zbrajanjem popisanih grupa dolazi do diskrepancije u brojevima. Tako umjesto 163 ekskurzije nalazimo njih samo 144 na popisu, a ukupan broj od 10 829 posjetitelja zbrajanjem se penje tek na 6887 posjetitelja. Nije jasno, niti se može doći do sigurnog zaključka, radi li se ovdje o grešci prilikom zbrajanja ili pak o nenavodnju određenog broja pojedinačnih ili grupnih posjeta na objavljenom popisu.

9 Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu – knjiga treća.

10 Natpisi daju informacije i o radnom vremenu Muzeja, naređenje 71.

11 Inspekcija, odnosno dežurstvo, obveza je stručnih zaposlenika (kustosa) Muzeja, a održala se u sličnom obliku i do danas. Radi se o unaprijed dogovorenom rasporedu prema kojemu pojedini kustos taj dan mora biti na raspolaganju za vođenje organiziranih skupina posjetitelja te ima obvezu vršiti nadzor u svim prostorijama, čuvaonicama i izložbenim dvoranama.

12 Naređenje 28.

traže ili naučnim radnicima dadu stručna obavještenja i informacije iz struke”,¹³ “on je dužan da ekskurzijama ili strancima, ako to zatraže, bude vodičem po muzeju”.¹⁴ Iz navedenoga se vidi kako je vodstvo po muzeju, odnosno davanje stručnih informacija posjetiteljima, bitan dio zaduženja tadašnjih kustosa i, iako se ne može na temelju toga govoriti o sustavnom pedagoškom radu u Muzeju, ipak daje do znanja da je rad s publikom barem djelomično u fokusu tadašnjih muzejskih djelatnika.

Iz “Naređenja” se može iščitati i da se razmišlja o ophođenju prema posjetiteljima. U naređenju broj 53 Franić upozorava na ponašanje podvornika koji točno u 12 sati (kada se Muzej zatvara za ručak) pa sve do 15 sati prestaju puštati posjetitelje na prvi kat, makar su oni već u Muzeju i već su razgledali postav u prizemlju. Naglašava po nama vrlo bitnu stvar, a to je činjenica da su muzeji tu radi korisnika, a ne obratno:

“Pošto nije muzej radi muzejskih namještenika, a nedjeljni čuvari nisu zidari, koji u 12 sati odbacuju čekić i lopatu i idu na ručak, a niti je publika radi njih već oni radi publike, i jer ljudi koji ne mogu platiti ulaznine imaju pristup samo jednom u tjednu, to da se omogući nesmetano posjećivanje i razgledanje muzeja svakome tko to hoće, naređujem:

1. Muzej će nedjeljom i praznikom od danas biti otvoren od 9 – 13 sati neprestano.
2. Publika će se nesmetano puštati da ulazi do 12 sati i 15 minuta, kada će se ulazna vrata zaključati, a one, koji su u muzeju, pustiti nesmetano da dogledaju muzej.
3. Strogo zabranjujem, pod najstrožijom odgovornošću, da ijedan od čuvara upozoruje posjetioce da se požure, jer je vrijeme na izmaku. Istom u 12 sati i 45 minuta oglašiće se zvoncem da je rok za pregledanje muzeja prošao.”¹⁵

Franić se na više mjesta referira na radno vrijeme Muzeja, po potrebi ga skraćuje (godišnjica smrti kralja Aleksandra,¹⁶ božićni praznici)¹⁷ ili produžava (u vrijeme proljetnih praznika, na zamolbu turističkih društava)¹⁸, govori o najavljenim posjetima uvažanih pojedinaca ili inozemnih grupa¹⁹ te naređuje bilježenje podataka o najavljenim grupama.²⁰

Iako se rasprava o radnom vremenu muzeja može isprva činiti nebitnom, muzejski pedagozi, i uostalom svi ostali muzejski djelatnici koji su u izravnom kontaktu s publikom, znaju koliko prijepora ova naizgled nevažna sitnica može izazvati. Koliko god se muzeji pokušavali (ili ne pokušavali) prilagoditi zahtjevima i potrebama raznih skupina korisnika, nemoguće je sve zadovoljiti. Važnu stavku u prilagođavanju radnoga vremena muzeja čini i financijski aspekt. Naime, da bi muzej imao duže radno vrijeme,

13 Naređenje 46.

14 Naređenje 47.

15 Naređenje 53.

16 Naređenje 12.

17 Naređenje 17.

18 Naređenje 45.

19 Naređenje 7.

20 Naređenje 45.

pogotovo vikendima, potrebno je izdvojiti dodatna sredstva, što muzeji najčešće nisu u mogućnosti napraviti.

Sve navedeno ne upućuje na sustavno bavljenje pedagoškim radom u ovom periodu unutar Etnografskog muzeja, no svakako ukazuje na odnos Muzeja s publikom i djelovanje u smjeru njegove obrazovne funkcije u vidu vodstava koja su se u to doba povremeno održavala.

RAZDOBLJE OD 1939. DO 1945. GODINE

Ovo razdoblje obilježeno je prije svega ratom. Od 1939. do 1941. dužnost ravnatelja obnaša prof. dr. Milovan Gavazzi, a od 1941. do 1945. na toj se poziciji ponovno našao dr. Božidar Širola. Uoči početka rata rasformiran je stalni postav, etnografska je građa deponirana, a vredniji dio otpremljen je u sklonište. Značajnijih terenskih radova nije bilo, no obnovljena je muzejska publikacija “Etnografska istraživanja i građa”, tako da su muzejski stručnjaci većinom radili na obradi građe i pisanju radova. Kako u to doba nije bilo stalnoga postava, prekinut je i svaki oblik rada s posjetiteljima (Gjetvaj 1989: 23–24).

Nakon završetka rata, od 1945. do postavljanja novoga ravnatelja 1946., tu je dužnost obavljala Tereza Paulić, a deponirani materijal uređen je i ponovno izložen i to prema ranijem konceptu (Ibid.: 24).

RAZDOBLJE OD 1946. DO 1972. GODINE

Razdoblje od gotovo dvadeset godina od 1946. do 1965. godine obilježen je djelovanjem ravnateljice Marijane Gušić, modernizacijom stalnoga postava te terenskim istraživanjima diljem Hrvatske. Značajna je godina 1955. kada se izdaje publikacija “Tumač izložene građe”. Iako se “Tumač” može promatrati kao vodič kroz tadašnji stalni postav, on je ipak preopširan i prestručno pisan da bi bio namijenjen široj publici. Usprkos tome autorica Marijana Gušić u uvodu tvrdi da

“tumač nastoji zadovoljiti obje strane,²¹ pa širokim rasponom obuhvata poneka zanimljiva pitanja iz naše kulturne baštine, no bez namjere da dade sistematski prikaz etnografske građe ili da se pretopi u neke vrste etnografski priručnik. (...) I po načinu, kojim su ova pitanja obrađena, obraćamo se širem krugu posjetilaca, pa je naučni aparat sveden na najmanju mjeru.” (Gušić 1955: 7)

Iako je “Tumač” vrijedan prilog etnološkoj literaturi, i svakako predstavlja vrijedno štivo za etnologe i ostale stručne posjetitelje, a pogotovo je koristan kao priprema za vodstvo kroz Muzej, smatramo kako se on zaista ne može promatrati kao publikacija namijenjena široj publici.

21 Misli se na stručne posjetitelje i na srednjoškolce (op. a. Gušić 1955: 7).

Događaj koji u ovom periodu predstavlja bitan trenutak u razvoju pedagoškoga rada u Etnografskom muzeju svakako je zapošljavanje etnologa – muzejskoga pedagoga. Naime, 1953. godine u Muzej dolazi Aleksandra Sanja Lazarević za koju Gjetvaj piše kako “obavlja sva stručna vodstva u Muzeju: organiziranih školskih grupa, stranih delegacija i najviših državnih i političkih ličnosti naše zemlje i inozemstva.” (Gjetvaj 1989: 25) (Sl. 1.) Iako se iz dosad napisanoga može zaključiti kako se već od samih početaka Muzej bavio određenim oblikom pedagoške djelatnosti, većinom vodstvima, i kako jest postojala svijest o posjetiteljima i njihovim potrebama, tek se zapošljavanjem osobe zadužene za ovaj aspekt muzejske djelatnosti može govoriti o sustavnijem i ozbiljnijem bavljenju muzejskom pedagogijom. Zapošljavanje osobe koja se bavi isključivo muzejskom pedagogijom u Etnografskom muzeju događa se usporedno s vremenom kada pitanje muzejske pedagogije ponovno dolazi u fokus. Naime, 1954. godine Generalna konferencija ICOM-a²² razmatra upravo odgojnu i pedagošku problematiku u muzejima te pokušava odgovoriti na pitanja o tome što je uopće muzejska pedagogija i koja je njena svrha (Bauer 1975: 104).

Aleksandra Sanja Lazarević radila je u Muzeju od 1953. do 1987. godine. Zaposlena je kao kustosica – muzejska pedagoginja te razvija program suradnje Etnografskoga muzeja i škola, koji je zaživio i rezultirao ugrađivanjem etnografskih tema u srednjoškolski nastavni program što je značilo da je nastava ponekad održavana u Muzeju. Bavila se i andragoškim radom te je surađivala s Radničkim sveučilištem “Moše Pijade”²³ i radnim organizacijama. Lazarević 1966. godine, godinu dana nakon što na mjesto ravnateljice dolazi dr. sc. Jelka Radauš Ribrić, dobiva i kustoska zaduženja pa tako postaje voditeljica Odsjeka vaneuropskih zbirki te Odsjeka društvenih institucija i oblika života normiranih njima (Mokos 2009: 25). Premda su njezini stručni radovi većinom vezani uz braću Seljan i Zbirku izvaneuropskih kultura, Lazarević piše i o pedagoškom aspektu rada u Muzeju, primjerice u tekstu iz 1970. godine “Pedagoški pristup muzejskoj građi afričke provenijencije”. U tom radu Lazarević prikazuje suradnju škola i Muzeja na primjeru afričke zbirke pri čemu je vidljiv njezin napor da posjetiteljima na što bolji i sveobuhvatniji način prikaže i otkrije predmete koji su većini nepoznati i egzotični, a sve kako bi im pokušala približiti i demistificirati kulture iz kojih oni dolaze.

Iako Mokos piše kako je Lazarević radila usporedno oba posla (2009: 25), rukopis o suradnji zagrebačkih muzeja i škola Drage Heima iz 1968. godine, koji se čuva u Muzejskom dokumentacijskom centru, donosi informaciju o tome kako je Muzej zbog nedostatka financijskih sredstava morao ukinuti radno mjesto muzejskoga pedagoga. Zaduženje svakoga kustosa postaje rad s korisnicima, odnosno vođenje grupa kroz postave i obrada pojedinih tema. Organiziraju se vodstva i predavanja za stručnu publiku, ali i za turističke grupe, školsku djecu, studente, vojnike i radne kolektive. U Muzeju se organizira i nastava pa tako Heim piše kako su se u muzeju održavali satovi crtanja te satovi na kojima su se upoznavale nošnje i običaji pojedinih krajeva. Heim donosi i pregled broja posjetitelja od 1951. do 1968. godine koji se kreće između 10 i 15 tisuća posjeta godišnje, sa značajnijim padom 1967. i 1968. godine, što je i razumljivo s obzirom

22 International Council of Museums (Međunarodni odbor za muzeje).

23 Danas djeluje pod nazivom Pučko otvoreno učilište.

na to da je Muzej tada već bio dotrajavao pa i kreće u obnovu. Informacija da školske grupe čine oko 60% ukupnoga broja posjetitelja (Heim 1968: 26–27) ne začuđuje, s obzirom na to da se pedagoški rad u muzeju i dalje očituje kroz njegovu obrazovnu funkciju.

Vrijeme djelovanja ravnateljice dr. sc. Jelke Radauš Ribarić od 1965. do 1975. godine i koncepcija rada u tom periodu većinom slijede prijašnje obrasce. Otkup etnografske građe jedan je od glavnih zadataka Muzeja jer ona ubrzano nestaje, no zbog nedostatka sredstava nema većih sustavnih istraživanja na terenu. Zbog lošega stanja u kojem se nalazio Muzej 1968. godine pristupa se njegovoj adaptaciji koja je trajala nešto više od tri godine, a nakon toga i radovima na novom stalnom postavu. (Gjetvaj 1989: 26)

O sustavnom bavljenju pedagoškim radom u ovom periodu svjedoči i statut Muzeja donesen 14. studenog 1966. godine.²⁴ Uz definiranje osnovnih djelatnosti Muzeja, u što je ubrojena i interpretacija građe, te navođenja da je svrha njezinoga proučavanja približavanje kulturnoga naslijeđa publici svih razina obrazovanja, navode se zadaci Muzeja. Među njima su i popularizacija etnološke struke javnim predavanjima, suradnja s općeobrazovnim i stručnim školama zbog korištenja muzejske građe u nastavi, organizacija predavanja, tečajeva, seminara i sličnih oblika rada s publikom te suradnja sa svim srodnim ustanovama u zemlji i inozemstvu u svrhu pravilne znanstvene interpretacije kulturnoga naslijeđa. Za potrebe ovoga teksta najzanimljiviji je dio o unutrašnjoj sistematizaciji radnih mjesta, gdje se vidi da unutar Odjela stručno-naučnoga rada djeluje Didaktičko-propagandni odsjek, a prema članku 25. Pravilnika o sistematizaciji radnih mjesta radnika iz 1966. godine Didaktički odsjek, unutar kojega je predviđeno jedno radno mjesto, “brine se za organizaciju stručnih vodstava, grupnim i pojedinačnim posjetiocima u stalnoj postavi i kod povremenih izložbi; vodi brigu o pripremanju pojedinih i specializiranih tema i metodskih jedinica u skladu s nastavnim programima i obrazovanjem omladine iz proizvodnje; povremeno organizira seminare u muzeju i van njega; sudjeluje i organizira suradnju sa školskim radiom i televizijom.” (s.n. 1966: 8–9) Iz navedenoga je vidljivo kako je fokus stavljen na školske grupe što je razumljivo ako se prisjetimo podatka da u to vrijeme oko 60% posjeta čini upravo ova skupina korisnika. Kako u ovo doba zvanje muzejskoga pedagoga još ne postoji, već su ovaj posao, uz druga zaduženja ili, rjeđe, u potpunosti obavljali kustosi, tako se ono niti ne spominje u Pravilniku, no kao dio zaduženja stručnjaka etnologa koji radi u Muzeju spominje se kulturno-prosvjetni rad. On uključuje održavanje vodstava i stručnih predavanja uz stalni postav i povremene izložbe, u muzeju i izvan njega, što korespondira s dijelom zaduženja današnjih muzejskih pedagoga.

24 Svi statuti koji su doneseni u ovome periodu, do 1972. godine, u dijelovima koji se tiču područja pedagoškoga odjela gotovo do u riječ prate tekst statuta iz 1966. godine.

RAZDOBLJE OD 1973. DO 1994. GODINE

Razdoblje između 1973. i 1994. obilježeno je djelovanjem Nade Majanović kao voditeljice “Didaktičko-propagandnog odsjeka”.²⁵ Tijekom dvaju desetljeća Nada Majanović osim vodstava, kao dominantnoga, razvila je i druge oblike edukativnoga rada. Osim prema učenicima i djeci rane predškolske dobi, koji su i dalje najbrojniji posjetitelji, programi su se usmjerili i prema drugim dobnim skupinama.

Nada Majanović bila je svjesna da, iako učenici i djeca predškolske dobi čine najbrojniju skupinu posjetitelja, redovitost dolazaka i brojnost te skupine posjetitelja ovisi prvenstveno o dobroj komunikaciji i vidljivosti muzeja među prosvjetnim radnicima kao i u široj javnosti. Tijekom svojega djelovanja kontinuirano je razvijala suradnju sa školama i ustanovama predškolskoga odgoja, ali isto tako i s medijima budući da su u djelokrugu njezinoga rada bili i odnosi s javnošću. Smatrala je da pored slanja obavijesti i objava o programima te sudjelovanja u radijskim i TV emisijama, direktni kontakt najbolji način približavanja djelatnosti muzeja korisnicima koji dodatno doprinosi povećanju posjeta. Stoga je posjećivala škole i vrtiće gdje je predstavljala mogućnosti učenja u muzeju i svoj rad kao muzejske pedagoginje.

Za suradnju muzeja i škole od izuzetne je važnosti “utvrđivanje zajedničkoga plana i programa škola i muzeja”, kako navodi Majnović (1987: 25). Taj se plan temeljio na stalnom postavu narodnih nošnji, gospodarstva i izvaneuropskih kultura, gdje se u povijesnoj perspektivi povezuju različiti aspekti tradicijskoga života; odnosi u obitelji, običaji, obrti i zanati, kulture stanovanja i odijevanja ili vještina poput vezenja i tkanja.

U svome tekstu “Djelatnosti Etnografskog muzeja Zagreb u funkciji obrazovanja” Majanović piše:

“S osnovnim školama radi dopune nastave razrađene su teme prema predmetima i razredima koje se održavaju u muzeju ili u školi. U muzeju u stalnom prostoru održavaju se prije svega specijalizirana vodstva kao dopuna nastavi, nastava likovnog odgoja uz uvodno predavanje kustosa za određenu temu (npr. lončarstvo: razvoj, tehnika, oblik, itd.), te posebne aktivnosti za vrijeme školskog raspusta (npr. Vezite s nama, Izrađujemo narodni nakit, To je narodno blago) gdje se učenici upoznaju s mogućnostima izrade i korištenja narodne baštine kao predložka za rad.” (Majanović 1987: 25)

U istom tekstu podastire i program tema nastavnih cjelina prema predmetima što se vidi iz priložene tablice koju je oblikovala:

25 Statut Etnografskog muzeja iz 1971. godine člankom 13. definira na 5. stranici organizaciju rada u nekoliko odjela: Odjel općih poslova, Odjel stručno-naučnog rada, Odjel inventure i depoa i Zajedničke tehničke službe. Organizacijski su odjeli podjeljeni na odsjeke pa je tako dio Odjela Stručno-naučnog rada i Didaktičko-propagandni odsjek pored Naučno-istraživačkog odsjeka, Odsjeka dokumentacije, Odsjeka organizacije izložbi (stalnih i povremenih) te Izdavačkog odsjeka.

Razred	Predmet	Nastavna cjelina	Mjesto
I.	Likovni odgoj	tekstilni upotrebn materijal	škola (uz dijapozitive)
II.	Likovni odgoj	oblikovano drvo (upotrebn predmeti)	Muzej (vodstvo)
III.	Likovni odgoj	lončarstvo, košaraštvo	Muzej (vodstvo)
IV.	Domaćinstvo	rukotvorstvo (tradicijsko)	Muzej (vodstvo)
V.	Povijest	život Slavena u vrijeme seobe na Balkan	škola (predavanje uz dijapozitive)
VI.	Geografija	vanevropske zemlje	Muzej (vodstvo)
VII.	Domaćinstvo	narodna nošnja	škola (predavanje) Muzej (vodstvo)

Kako vodstva čine glavninu edukativnoga rada u muzeju, Majanović navodi kako “u danima otvorenim za javnost dežuraju četiri kustosa (jedan glavni koji koordinira rad muzeja i sporedni), pa je tako najavljenim (organiziranim) i nenajavljenim grupama i ostalim posjetiocima omogućeno stručno vodstvo.” (Majanović 1987: 26)

Vodstva pak najmlađih posjetilaca, koja zahtjevaju poseban pristup i prilagodbu odrađuju, kako kaže, kustosi koji se mogu prilagoditi predškolskom uzrastu. Program za predškolce ne traje duže od sat vremena, a po povratku u vrtić nastavljaju se aktivnosti vezane uz doživljaj boravka u muzeju uz slušanje glazbe i likovne aktivnosti.

Poseban program za srednjoškolce, učenike centara za usmjereno obrazovanje²⁶ bila je šestodnevna praksa tijekom koje su upoznali sve odjele muzeja, a posebnu su pozornost usmjerili upravo na onaj koji je vodila Majanović te su kreirali objave za medije, pozive za izložbe i ažurirali baze korisnika i popise adresa.

Novina koju je uvela u odnosu na prethodna razdoblja jesu programi koji se nisu odvijali isključivo u muzeju nego i izvan njega. Tako saznajemo da:

“U nizu obrazovnih aktivnosti van muzeja od postavljanja izložaba u školama, predavanja, suradnjom u organiziranju školskih etnografskih zbirki, kino-klubovima, klubovima vezilja preko izložaba u dječjim centrima suradnjom s radnim organizacijama, centrima za kulturu, KUD-ovima, društvom ‚Naša djeca‘, Smotrom folklor (izložba s Malom školom za odrasle), TS-om Grada Zagreba, komitetima za društvenu djelatnost pri općinama itd., Muzej je imao uvijek isti cilj – upoznavanje bogate materijalne i duhovne kulture naših naroda.” (Majanović 1987a: 26)

26 Reforma srednjoškolskog obrazovanja započela je školske godine 1975./76., a dobila je naziv po njegovu kreatoru Stipi Šuvaru. Njome su ukinute gimnazije, a cijelo srednjoškolsko obrazovanje podijeljeno je u dvije faze i pretvoreno u strukovno. Prva faza tijekom koje su slušani opći predmeti trajala je dvije godine i bila je obavezna za sve učenike. U drugoj fazi učenici su slušali predmete potrebne za struku za koju su se opredijelili. Ideja reforme bila je dokidanje razlike između manualnoga i intelektualnog rada. Gimnazije su vraćene u mandatu akademika Milivoja Solara, tadašnjeg republičkog sekretara za prosvjetu i kulturu (1987. – 1990.).

Ovdje posebno valja istaknuti izložbeni program namijenjen djeci rane predškolske dobi koji se odvijao u vrtićima naslovljen "Etnografska slikovnica" s ciljem upoznavanja vrijednosti baštine uz igru i folklorne pjesme, a uz djecu i odgojiteljice sudjelovali su i roditelji (usp. Majanović 1987b).

Tijekom 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća dio kulturne politike bio je usmjeren približavanju i dostupnosti kulture zaposlenima i unutar njihovih radnih kolektiva, a ne isključivo u kulturnim ustanovama. Tako su se u tvornicama organizirale izložbe, koncerti, likovne kolonije ili pjesnički recitali (usp. Koroman 2017).

Nada Majanović u svome tekstu "Aspekti prezentiranja etnološke građe u radnim organizacijama" (1977.) opisuje primjer suradnje Etnografskoga muzeja s tvornicama koja je započela 1977. godine. Specifičnost suradnje bila je u posredovanju centra za kulturu između muzeja i tvornice. Blagodati takvoga posredovanja očituju se u izbjegavanju mogućih negativnih iskustava koja proizlaze iz nepoznavanja prilika na terenu; nepoznavanja prostora za postavljanje izložbe, osobe za kontakt i eventualnoga zazora od nepoznatih osoba iz muzeja. Naime, centri za kulturu djelovali su na području općine i imali uvid u prilike "organizacija udruženog rada", kako su se tada nazivale tvornice i radni kolektivi, i njihove potrebe i kulturne planove.

Primjer suradnje između muzeja, centra za kulturu i tvornice jest izložba "Narodno rukotvorstvo Sjeverne Hrvatske" koja je prvotno postavljena u Centru za kulturu i obrazovanje Peščenica, da bi potom bila predstavljena u tvornici Elektorkontakt koja je zapošljavala više tisuća radnica. Kako je izložba imala pozitivan odjek, u tvornici su organizirani klub vezilja i izložba ručnih radova radnica tvornice. (Sl. 2.)

"Može se, dakle, govoriti o potpunom uspjehu akcije Etnografskog muzeja; izložba kojoj je namijenjena pedagoška i informativna funkcija, ne samo da je izloženom gradjom pobudila svijest ljudi o vrijednosti kulturne baštine i upoznala ih s institucijom koja tu baštinu proučava, nego je izazvala i živ interes i sudjelovanje. Tako je potpuno postignuta svrha ove kulturne akcije: proširenje kulturnog horizonta radnika." (Majanović 1977: 35)

U stogodišnjem djelovanju muzeja niz je otvorenih pitanja od kojih je većina aktualna i danas, a uočava ih i Nada Majanović. Kako bi se realizirala u potpunosti obrazovna uloga muzeja te osiguralo zadovoljstvo posjetitelja, ona smatra da bi osim radnoga vremena muzeja za posjetitelje, koje bi po njoj trebalo biti od 9 do 20 sati, dobroga ozvučenja i suvenirnice, suvremeni muzej trebao imati i predavaonicu, radionicu i igraonicu, osigurano grijanje zimi te imati zaposleno više od jedne stručnjakinje u pedagoško-propagandnom odjelu (usp. Majanović 1987a). Sve navedeno prije tri desetljeća planirano je i u aktualnom idejnom prijedlogu budućega novog stalnog postava i obnovljenog muzeja.

RAZDOBLJE OD 1995. DO 2019. GODINE

U prvoj polovici 1990-ih, tijekom trajanja Domovinskoga rata, nije bilo organiziranih aktivnosti za posjetitelje u samoj zgradi muzeja, već se dio aktivnosti poput “Etnografske slikovnice” odvijao u obrazovnim ustanovama koliko su to prilike omogućavale. Nakon odlaska Nade Majanović u mirovinu 1994. godine suautorica ovoga teksta, viša kustosica Željka Jelavić, preuzima u rujnu 1995. godine vođenje muzejske edukacije. Od 2016. godine priključuju joj se muzejske pedagoginje Anastazija Petrović i Silvia Vrsalović što je pridonijelo značajnom povećanju broja održanih edukativnih programa, prvenstveno radionica i vodstava²⁷ te povećanju prihoda. Kako nije zbog dužine teksta moguće navesti sve edukativne aktivnosti tijekom proteklih četvrt stoljeća od 1995. do 2019. godine, izložit ćemo odabrane primjere programa vezanih uz stalni postav i pojedine izložbe.

Muzejski edukativni programi kreiraju se i izvode za različite skupine posjetitelja ovisno o dobi, grupnom ili individualnom dolasku, profilu institucije, interesima i motivaciji, ili pak specifičnosti skupine; djeca predškolske dobi, učenici osnovnih i srednjih škola, studenti, stručnjaci, umirovljenici, obitelji, turisti, osobe s invaliditetom, društveno ranjive skupine.

Kako bi kvalitetno radile s posjetiteljima različitih profila, stručnjakinje osim akademskoga obrazovanja iz etnologije i kulturne antropologije te muzeologije imaju pedagoške kompetencije, vrlo dobro razvijene vještine verbalne i neverbalne komunikacije, organizacijske sposobnosti te visok stupanj prilagodljivosti.

Nastavljajući se na prethodnu dobru praksu suradnje muzeja i obrazovnih ustanova, nakon Domovinskoga rata obnavljaju se veze sa školama i vrtićima pa su i danas, kako pokazuju statistike, učenici i djeca predškolske dobi najbrojnija skupina posjetitelja.²⁸ Valja reći i to da podrška administracije obrazovnoga sustava, kao i one iz kulture, prema razvoju muzejske edukativne djelatnosti i povezivanju sa školama nije bila u skladu s očekivanjem, tako da je proces kako u Etnografskom tako i u drugim muzejima bio sporiji od očekivanoga i opterećen frustracijama, no zbog ograničenosti dužine ovoga teksta nećemo se detaljnije baviti tom temom.²⁹ Možemo samo zaključiti da je izostala osmišljena intersektorska suradnja.

U nastavku teksta izložit ćemo programe za učenike i odrasle kao i druge ciljane skupine te predstaviti primjere društveno odgovornih aktivnosti muzeja i međuinstitucionalne suradnje.

27 Projekt obnove Etnografskoga muzeja financiran je iz Operativnoga programa Konkurentnost i kohezija 2014. – 2020. u partnerstvu s Hrvatskom gospodarskom komorom u projektu “Obnovljena baština za održivi i pametan razvoj u hiperpovezanom svijetu”. Iznos od 6.094.300,00 kuna osiguran je za izradu projektne dokumentacije obnove Muzeja i novoga stalnog postava s pratećim sadržajima. Trajanje projekta bilo je od 1. prosinca 2016. godine do 1. veljače 2018. godine.

28 U izvještajima o radu Željke Jelavić od 1999. do 2015. godine broj radionica kreće se od 50 do 90 godišnje, dok se broj radionica u od 2016. do 2018. kreće od 200 do 313 godišnje.

29 usp. <http://www.mdc.hr/hr/muzeji/muzejska-statistika/statistika-hrvatskih-muzeja> (pristup 15. lipnja 2019.).

PROGRAMI ZA UČENIKE

Edukativni programi usmjereni učenicima i djeci predškolske dobi vezani su uz stalni postav i povremene izložbe. Osim stručnih vodstava prilagođenih dobi učenika, organiziraju se i stručna vodstva i radionice za nastavnike i učitelje. Tijekom godina uspjelo se uspostaviti suradnju s Agencijom za odgoj i obrazovanje pa se za učiteljice razredne nastave, likovne kulture, povijesti i geografije organiziralo seminare te obrazovne module u okviru trajnoga stručnog usvršavanja s temama vezanim uz etnografsku baštinu poput običaja, ukrašavanja tekstila, istraživanja Dragutina Lermana i braće Mirka i Steve Seljana u Africi i južnoj Americi, zaštićene fenomene nematerijalne kulture, kao na primjer izrade licitara ili zvončarskih ophoda te mogućnostima učenja u muzeju i tematskoga povezivanja sa školskim kurikulumom.

Muzeji su mjesta učenja u kojima povezujemo sadašnjost i prošlost, stječemo spoznaje o kulturi kojoj pripadamo te drugim i različitim kulturama i njihovu razumijevanju i prožimanju. U realizaciji tih ciljeva u Etnografskom muzejom koristi se različitim oblicima pedagoškoga rada za učenike osnovnih škola i djecu predškolskoga uzrasta. Oni uključuju kreativne i radionice vještina, interaktivne tematske šetnje, predavanja, glazbene i plesne radionice te pripovjedaonice narodnih priča i bajki. Tematski se uklapaju u kurikulum, a osim tema iz stalne ponude kreiraju se teme i oblici rada prema potrebama i zahtjevima korisnika. Tematska vodstva u stalnom postavu oblikuju se oko stanovanja, obitelji i obiteljskih odnosa, odijevanja i simboličke boja, ljepote i ukrašavanja, prehrane i proizvodnje hrane, običaja te istraživanja hrvatskih putnika i istraživača.

Teme radionica iz stalne ponude vezane su uz ornament na tekstilu, nakit i pokrivala za glavu, pokućstvo, maske i pokladne običaje, božićne običaje i izradu božićnoga nakita od papira u obliku cvijeća “kinč”, ukrašavanje uskrasnih pisanica, oblikovanje gline na lončarskom kolu, šivanje dugmadi, kukičanje, tkanje, ukrašavanja licitara, drvene dječje igračke, stare igre i brojalice, ritam afričkih bubnjeva, hrvatske tradicijske instrumente. (Sl. 3.) U svrhu informiranja i pripreme dolaska u muzej te usklađivanja s nastavnim planom Željka Jelavić pripremila je “Vodič za nastavnike” (2010.) te publikaciju “Pričam ti priču: 16 običnih i neobičnih predmeta” (2014.) za učiteljice i učenike nižih razreda osnovnih škola. Vodič za nastavnike uz opis svake radionice ima i oznaku poveznice s predmetnim kurikulumom za pojedini razred i trajanje, uobičajeno 60 – 90 minuta.

Za intenzivni doživljaj muzeja i baštine u radu s najmlađim posjetiteljima muzejske pedagoginje moraju napraviti dobru pripremu koja uključuje didaktička pravila; od poznatoga k nepoznatom, od jednostavnoga k složenom, od lakšega k težem, od bližega k daljem te u direktnom radu pokazati dobre verbalne vještine kako bi se djeci na primjeren način približila višeslojnost u kojoj egzistiraju pojedini predmeti. U tome se koristi i metoda pripovijedanja, koja je pogodna upravo zato što podrazumijeva interakciju između pripovjedačice i slušatelja tako da oni postaju sukreatori priče. Dok su za kazališne predstave scenografija i kostimi važan element izvedbe, pripovijedanje zahtijeva glas i gestu, tek ponekad kostim (usp. Jelavić i Cvitković 2016). Pripovijedanjem se tako kontekstualiziraju muzejski predmeti, a ujedno se kroz priče, bajke i legende prezentira dio nematerijalne kulture i šire spoznaje o tome što sve čini nematerijalnu baštinu. (Sl. 4.)

Taj vid rada dodatno je obogaćen suradnjom s dramskim umjetnicima koji gostuju s predstavama koje su tematski povezane s izložbama, odnosno stalnim postavom. Neki od primjera uključuju predstave “Storytelling teatra” Jadranke Bargh “Priče iz daljine” s narodnim legendama iz dalekih zemalja Južne Amerike i Azije, Teatra Puna kuća s pričama iz židovske kulture ili pak predstavu Teatra Tirena “Preko grma, preko trna” koja se temelji na hrvatskim narodnim predajama, a izvođena je uz izložbu “Čarobna družba – vjerovanja u nadnaravna bića u Podravini” tijekom 2016. godine.

Za učenike srednjih škola organiziraju se također osim vodstava radionice, prezentacije i diskusijske grupe. Treba spomenuti da je radionica kao oblik rada u muzeju u kontekstu neformalnoga učenja posebno pogodna za rad s učenicima jer sudionici komuniciraju nehijerarhijski i suradnički te osim intelektualnoga angažiraju osjetilne, emocionalne i moralne kapacitete (usp. Buljubašić-Kuzmanović 2006.). Uz to organiziraju se i izložbe učeničkih radova nastalih u okviru suradnje škola i Etnografskoga muzeja poput izložbe “Škrinje” učenika 12. gimnazije iz 2004. godine u suradnji s profesoricom likovne kulture Dijanom Nazor “Ponesi more” iz 2017. godine u kojoj su učenice tekstilnoga odjela Škole primijenjene umjetnosti i dizajna iz Zagreba sa svojim profesoricama Ljiljanom Hajdarović i Ines Frey Gjurin dizajnirale torbe od platna s otisnutim fotografijama koje se koristilo u gostujućoj izložbi Etnografskoga muzeja Split “Čovjek i more: ribarstvo” tijekom 2015. godine ili pak višegodišnje suradnje s Privatnom umjetničkom gimnazijom iz Zagreba i profesoricom Rominom Makoter na izložbama fotografija učenika nastalih u okviru međunarodnih projekata u kojima sudjeluje škola.

Osim u zgradi muzeja, edukativne radionice, prezentacije i izložbe organiziraju se i u vrtićima i školama. Tako je, na primjer, nakon Domovinskog rata ponovo pokrenuta didaktička izložba “Etnografska slikovnica” kako ju je ranije imenovala Nada Majanović, a koja je pak gostovala u zagrebačkim vrtićima krajem 1990-ih s temom drvenih tradicijskih igračaka. U školama i vrtićima održavaju se radionice šaranja uskrasnih pisanica, izrade božićnoga nakita ili pokladnih maski, da navedemo samo neke od primjera.

Kada je riječ o upotrebi digitalnih tehnologija, učenju i umrežavanju valja spomenuti da su digitalizirane zbirke Etnografskoga muzeja dostupne na internetskoj stranici www.emz.hr poticajne za učenje na daljinu kako djece tako i odraslih. Do sada su digitalizirane zbirke glazbala, lutaka iz donacije Ljeposava Perinića, afričkih umjetnina Drage Muvrina te je kreirana mrežna stranica o istraživanjima braće Seljan koja osim fotografija predmeta sadrži njihove rukopise, knjige te fotografije s putovanja i geografske karte. Ovi digitalizirani sadržaji služe kao alati kojima se obogaćuje rad u učionici. Mogu se rabiti kao priprema za dolazak u muzej ili pak nakon posjeta muzeju kao sredstvo dodatnoga istraživanja. Jednako tako moguće je njima se koristiti u fizičkom muzejskom okruženju uz rad s izloženim predmetima.

Od 1. srpnja 2013. godine, kada je Hrvatska postala 28. članica Europske unije, raste broj škola koje se uključuju u europske projekte pa se shodno tome u dogovoru s njima kreiraju programi temeljeni na kulturnoj baštini koji su dio međunarodnih projektnih aktivnosti, a uključuju kako učenike, tako i nastavnike i izvode se na engleskom jeziku.³⁰

30 Sekcija za muzejsku pedagogiju i kulturnu akciju Hrvatskoga muzejskog društva osnovana je 1999. godine te je

PROGRAMI ZA ODRASLE

Muzej je poticajno okruženje za cjeloživotno učenje za ljude različite dobi, od rane mladosti do starosti. Programi cjeloživotnoga učenja za odrasle u muzeju utemeljeni su na iskustvenom učenju, samousmjeravajući su i imaju osnažujući pristup. Oblici neformalnoga i informalnog učenja promiču komunikacijski pristup prema pojedincima i grupama, a usvajanje novih vještina i znanja u ugodnom okruženju s ljudima sličnih interesa pridonosi osobnom zadovoljstvu i razvoju pojedinca, društvenoj uključenosti i aktivnom građanstvu. Za najširi krug korisnika Etnografski muzej permanentno organizira programe u cilju savladavanja novih vještina i stjecanja novih znanja s ciljem razumijevanja svoje kulture i tuđih kultura kroz predavanja, radionice i prezentacije. U okviru cjeloživotnoga učenja polaznici radionica mogu savladati nove vještine poput filcanja vune, vezenja, izrade čipke, nakita od perlica, božićnih ukrasa, ukrašavanja uskrasnih pisanica tradicijskim tehnikama ili rada na lončarskom kolu, kao i folkornih pjesama ili sviranja tradicijskih glazbala.

Nije moguće u ovom tekstu nabrojiti sve programe za odrasle koji se odvijaju od 1996. godine pa ćemo izdvojiti samo neke novije. Primjerice, u obljetničkoj 100. godini kustosi muzeja predstavljaju javnosti razvoj i specifičnosti zbirki Etnografskog muzeja serijom predavanja koja se održavaju jednom mjesečno. Nadalje, početkom 2019. godine održana je panel-diskusija o seksualnosti u pučkoj tradiciji uz gostujuću izložbu Muzeja Makedonije “Crveni pijetao, crna kokoš” koja je izazvala izniman interes publike. Na njoj je troje eminentnih etnologa Lidija Nikočević i Ivona Orlić iz Etnografskoga muzeja Istre iz Pazina te Tvrtko Zebec iz Instituta za etnologiju i folkloristiku iz etnološke perspektive raspravljalo o seksualnosti u hrvatskim pokladnim običajima i njihovoj muzejskoj interpretaciji, seksualnosti te plesu i bećarcima kao dijelu zaštićene nematerijalne baštine.

Tijekom 2017. godine održana je izložba “O životinjama i ljudima” u okviru koje je u programu za odrasle posjetitelje uz stručna vodstva održano i 11 predavanja koja su problematizirala različite aspekte odnosa čovjeka i životinja, njihova suživota i bioetičke dileme. Pored toga, kako navodi Silvia Vrsalović u opširnom prikazu edukativnih programa uz izložbu objavljenom u 23. broju ovoga časopisa, “održana je i projekcija dokumentarnoga filma ‘Ona koja priča sa životinjama’ nagrađivane redateljice Dane Budisavljević te okrugli stol povodom izdavanja hrvatskoga prijevoda knjige ‘Teologija životinja’ Andrewa Linzeyea, istaknutoga teologa koji se bavi teologijom životinja i pitanjima njihovoga statusa u odnosu na ostala bića. O knjizi i problematici teologije životinja govorili su Rubina Abramović, Željka Biščan, Jadranka Brnčić, Stjepan Kušar, Suzana Marjanić i Robert Međugorac” (Vrsalović 2018: 106).

U muzeju se također redovito organiziraju predavanja, radionice i seminari za stručnu javnost. Ovdje će se navesti nedavne primjere iz 2018. godine kada je u suradnji s Hrvatskim etnološkim društvom održan stručno znanstveni kolokvij “Mogućnosti prenošenja i primjene znanja: Očuvanje i zaštita nematerijalne kulturne baštine u Republici Koreji” u kojem je raprava o modelima zaštite nematerijalne baštine uslijedila nakon preda-

u više navrata od njezina osnutka inicirala razgovore s ciljem osmišljavanja i povezivanja programa suradnje bez uspjeha.

vanja kustosa Matije Dronjića o korejskim iskustvima u kojoj je proveo istraživanje. Drugi, naslovljen “Muzeji, migranti, integracije” tijekom kojeg je predstavljen projekt “Muzeji kao arene integracije – nove perspektive i metode uključivanja”, organiziran je u suradnji sa Sveučilištem Malmö iz Švedske i na njemu je razmotrena uloga muzeja i problematika migracija te uključivanja migranata u muzejske programe, suradnja s organizacijama civilnoga društva i perspektiva migranata.

DRUŠTVENO ODGOVORNA ULOGA MUZEJA

Muzej kao neprofitna institucija koja sakuplja, čuva, istražuje, i izlaže svoju građu te komunicira s javnošću trebao bi stajati na usluzi svim članovima zajednice te bi isto tako trebao prepoznati i odgovoriti na potrebe socijalno marginaliziranih članova društva i pridonijeti smanjenju njihove kulturne izolacije. U realizaciji te društveno odgovorne zadaće u Etnografskom muzeju organiziraju se programi za društvene skupine koje imaju otežan pristup kulturi. Kao primjer navodi se programe koji su se tijekom druge polovice 1990-ih godina izvodili za djecu iz Vukovara i istočne Slavonije koja su boravila u izbjegličkim naseljima zbog ratnih okolnosti u Hrvatskoj ili recentne programe uključivanja djece tražitelja međunarodne zaštite (azila), izbjeglica i migranata iz zemalja u kojima se danas vode ratovi; Iraka, Sirije i Afganistana u okviru ljetnih radionica za djecu “U muzejskom hladu” organiziranim tijekom 2017. i 2018. godine. Još jedan od primjera društveno odgovornog ponašanja Etnografskoga muzeja jest i program iz 2010. godine “Kulturom protiv isključenosti” kojima se ukazivalo na problematiku beskućništva. Tim se programom organiziranim u suradnji s Volonterskim centrom Zagreb tijekom trajanja izložbe “Idemo na kavu!” 2010. godine istovremeno željelo senzibilizirati javnost na problem kulturne izolacije beskućnika kao i na njihovu socijalnu isključenost te potaknuti volontere na rad s njima u muzeju (usp. Brstilo i Jelavić 2010.).

Posjet muzeju ima pozitivne učinke i na pacijente psihijatrijskih klinika koji u okviru svojih grupnih terapijskih aktivnosti posjećuju muzej te za njih organiziramo stručna vodstva i tematske šetnje kao i radionice, a jednako tako i za članove udruga koje okupljaju osobe s intelektualnim i psihičkim poteškoćama, starije sugrađane iz domova za umirovljenike kao i za polaznike sveučilišta treće dobi.

U programe Etnografskoga muzeja uključene su i osobe s poremećajima iz spektra autizma suradnjom s Centrom za autizam iz Zagreba. Rad s tom korisničkom skupinom zahtjevan je zbog njihove preosjetljivosti na senzoričke podražaje i veoma teško usmjeravanje pozornosti, stoga se muzejske pedagoginje dodatno educiraju za rad s tom korisničkom skupinom. Kako navodi Tanja Biloglav, defektologinja iz Centra za autizam, radionički tip rada primjeren je toj skupini korisnika, a dodatno valja istaknuti kako je “skrenula pažnju na značajan učinak izlaskom korisnika Centra za autizam izvan njihovoga životnog prostora u smislu stvaranja pozitivne percepcije javnosti o osobama s poremećajem iz spektra autizma” (Vrsalović 2017: 123). U suradnji s udrugom “Dodir” organiziran je 2017. godine razgled muzeja i radionice za gluhu djecu na znakovnom jeziku, a izvedba pripovjednoga kazališta Jadranke Bargh “Priče iz daljine”, organi-

zirana u okviru obiteljskoga programa u listopadu iste godine za čujuću i gluhu djecu, bila je također prevedena na znakovni jezik.

Program interkulturalnoga učenja “Muzej protiv ksenofobije i rasizma” temelji se na zbirci izvan europskih kultura Etnografskoga muzeja, a njegovi su ciljevi su upoznavanje i razumijevanje drugih kultura, razvoj tolerancije i suzbijanje predrasuda te razvoj kritičkoga odnosa spram ksenofobije i rasizma te jačanje društvene odgovornosti muzeja kao i djelovanje protiv tih pojava u društvu u svrhu ostvarenja društvene pravednosti. Program je namijenjen različitim korisničkim skupinama s posebnim naglaskom na mlade, učenike i studente, i provodi se višekratno tijekom školske godine. Iako se program interkulturalnog učenja provodi kontinuirano od kada je Željka Jelavić preuzela vođenje muzejskopedagoških programa, pod ovim nazivom provodi se od 2015. godine. To je posebno važno imajući u vidu da u hrvatskom društvu jačaju netrpeljivost prema nacionalnim manjinama, rasizam i ksenofobija, kako donosi izvještaj “Europske komisije protiv rasizma i nesnošljivosti”.³¹

U glazbenim radionicama koje se temelje na jednoj od najstarijih i najvrednih muzejskih zbirki koju je darovao Dragutin Lerman (1863. – 1918.), a u kojoj se nalaze i glazbeni instrumenti, upravo se povezuje materijalni i nematerijalni aspekt kulture. Glazbene radionice sviranja zapadnoafričkih djembe bubnjeva dio su stalne muzejske ponude od 2006. godine i jedan su od najpopularnijih programa Etnografskoga muzeja, a do sada su ih vodili glazbenici Sam Bushara i Nenad Kovačić (usp. Jelavić 2014a) (Sl. 7). Izvan europska zbirka polazište je i za rasprave o kolonijalnim osvajanjima i razvoju zbirki u europskim muzejima, vlasništvu i etičkim aspektima izlaganja predmeta iz drugih kultura koji imaju posebno značenje za članove pojedinih zajednica poput australskih starosjedilačkih naroda. Osim za studente radionice i diskusije organiziraju se i za učenike srednjih škola u okviru nastave sociologije i etike. Programi interkulturalnoga učenja realiziraju se i u suradnji sa stranim veleposlanstvima predavanjima, radionicama, prezentacijama, izložbama i koncertima ne samo za učenike već i za najširu publiku. Valja tako spomenuti višegodišnju uspješnu suradnju s Veleposlanstvom Japana tijekom koje su predstavljani običaji obilježavanja praznika “Dana djevojčica” koji se u toj zemlji obilježava 3. ožujka i “Dana dječaka” 5. svibnja ili pak prezentacije čajne ceremonije. Tijekom izložbe “Braća Seljan kroz prašume i pustinju” 2018. godine u suradnji s Veleposlanstvom Savezne Republike Brazila organiziran je program “Dani brazilske kulture”, dok su Veleposlanstvo Kraljevine Norveške i Hrvatsko-norveško društvo u suradnji organizirali 2016. godine predstavljanje božićnih običaja kroz program “Norveški Božić: tradicije sa sjevera”.

Etnografski muzej doprinosi društvenom napretku i promicanju demokratskih vrijednosti i tolerancije skrećući pozornost na aktualne društvene procese i potrebu prihvaćanja različitih društvenih i etničkih skupina. Jedno od najposjećenijih i emocionalno vrlo snažnih događanja u četvrtstoljetnom radu suautorice ovoga teksta za koji se tražilo mjesto više bio je i program povodom Međunarodnoga dana migranata 2015. godine.

31 ECRI REPORT ON CROATIA (fifth monitoring cycle) usp. <http://yih.hr/hr/izvjesce-europske-komisije-protiv-rasizma-i-nesnosljivosti-vijeca-europe-za-hrvatsku-jaca-govor-mrznje-nacionalizam-i-ksenofobija-hrvatske-vlasti-ne-reagiraju-zadovoljavajuce/> (pristup 15. lipnja 2019.).

Kroz Hrvatsku tada prolazi tzv. balkanskom rutom najveći izbjeglički val, a izbjeglička i migrantska kriza u Hrvatskoj su na vrhuncu dva desetljeća nakon Domovinskoga rata.³² U suradnji sa Srpskim narodnim vijećem i Centrom za mirovne studije organizirano je predstavljanje sirijske kulture “Bliski istok i daleki zapad”. Geograf dr. sc. Marin Cvitanović dao je dio odgovora na pitanje bliskosti istoka i udaljenosti zapada u odnosu na Hrvatsku dok je dvoje sirijskih studenata, Yamen i Hilda Hrekes, govorilo o svojim osobnim iskustvima života u svom rodnom gradu Alepu, studiju u Zagrebu i Banjaluci. Posjetitelji su imali priliku čuti sirijske folklorne pjesme u izvedbi Hilde Hrekes te degustirati arapska jela pripremljena u kulinarskoj zadrugi “Okus doma” koja okuplja migrante i izbjeglice. (Sl. 6.) Nekoliko godina ranije, tijekom trajanja izložbe “Vic o plavuši- stereotipi u kojima živimo” tijekom 2014. godine održana su predavanja “Život na Balkanu, život u stereotipu” Katarine Luketić i “Multikulturalizam, kulturna različitost i stereotipi” dr. sc. Jadranke Čačić Kumpes te tribina “Stereotipi i predrasude o antifašizmu” organizirana u suradnji s udrugom Documenta na kojoj su uz autoricu izložbe Irenu Kolbas uvodničari Hrvoje Klasić, profesor na Odsjeku za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Drago Pilsel, publicist, novinar i aktivist te Luka Čuljak, aktivist udruge Mladi antifašisti Zagreba razmatrali odnos spram fašizma i antifašizma u hrvatskom društvu. Međuinstitucionalna suradnja obuhvaća raznovrsne programe, od jednokratnih do višegodišnjih, također usmjerenih različitim socijalnim i dobnim skupina. Ovdje će se nabrojiti neke od njih.

Za djecu onkološke pacijente od 2012. godine u suradnji s Muzejom za umjetnost i obrt i muzejskom pedagoginjom Malinom Zuccon Martić te Školom u bolnici koju provodi Osnovna škola Izidora Kršnjavog i učiteljica Ljerkica Vinković pri Klinici za dječje bolesti Zagreb osmišljen je program “Dva muzeja iz susjedstva”. Cilj je programa predstaviti djeci dugotrajno ležećim pacijentima djelovanje dvaju muzeja u neposrednoj blizini dječje bolnice i baštinu koja se u njima čuva. Program se odvija jednom mjesečno tijekom školske godine, a za taj su program autorice Jelavić i Zuccon Martić nagrađene posebnim priznanjem Hrvatskoga muzejskog društva 2012. godine. Od 2018. godine pokrenut je s istim ciljem novi program “Muzej u pidžami” koji se odvija na Odjelu pedijatrije Kliničkoga bolničkog centra Sestre milosrdnice u Zagrebu.

Etnografski muzej, Tehnički muzej Nikola Tesla i Tiflološki muzej zajedno provode projekt “Album” namijenjen osobama oboljelima od demencije i Alzheimerove bolesti od 2017. godine. Ciljevi su programa povećavanje kvalitete života oboljelih osoba, predstavljanje muzeja kao mjesta koje pridonosi njihovoj dobrobiti te promociji socijalnih potencijala i vrijednosti muzeja (usp. Jelavić, Laszlo Klemar i Sušić 2018.).

Međuinstitucijska suradnja obuhvaća također i suradnju s knjižnicama i fakultetima u kojima prezentacije, radionice i predavanja osim muzejskih pedagoginja održavaju i kustosice muzeja. Primjer interdisciplinarnе suradnje u interpretaciji kulturne i prirodne baštine s edukativnim ciljem jest i projekt “Dvije stanice na putu svile” iz 2016. godine u kojem je Etnografski muzej bio partner Zoološkom vrtu, a namijenjen

32 O etnografiji izbjeglištva više u zborniku “Kamp, koridor, granica: studije izbjeglištva u suvremenom hrvatskom kontekstu” (2017.) u izdanju Instituta za etnologiju i folkloristiku, Centra za mirovne studije i Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Centra za istraživanje etničnosti, državljanstva i migracija

je starijim predškolicima i učenicima osnovnih škola. U članku objavljenom u ovom časopisu autorica projekta kustosica Gordana Viljetić naglašava kako je, uz učenje o baštini, vrijednost ovog projekta “praktično povezivanje nastavnih područja, odnosno korelacijska vanučionična nastava iz nastavnih predmeta kao što su priroda i društvo, biologija, kemija, povijest, geografija, hrvatski jezik, likovna kultura i dr.” (Viljetić 2016: 112).

Etnografski muzej i Lokalna akcijska grupa Zagorje – Sutla bili su partneri u trinaestomjesečnom projektu “#Za BITI +54_Na Zagorkinom tragu: baština i inovativnost” čiji je nositelj Centar za ženske studije, a financira se sredstvima Europske unije iz Europskoga socijalnog fonda. Projekt je namijenjen osobama starijima od 54 godine, a trajao je od srpnja 2018. do kolovoza 2019. godine. Cilj mu je smanjiti rizik od socijalne isključenosti žena te kreativnim aktivnostima temeljenim na etnografskoj kulturnoj baštini i djelu književnice Marije Jurić Zagorke pridonijeti njihovu uključivanju u kulturni i društveni život.³³ (Sl. 8.)

Etnografski muzej od samih je početaka uključen u zajedničku “Edukativnu muzejsku akciju”, EMA-u, koju organizira Hrvatsko muzejsko društvo od 1996. godine s ciljem približavanja muzeja djeci i mladima (usp. Brezinščak i Leiner 2016). Etnografski muzej i Željka Jelavić, kao donedavna jedina stručnjakinja zadužena za muzejsku edukaciju Etnografskoga muzeja, do sada su dva puta bili voditelji akcija i to 2000. godine akcije “Od...do” i 2010. godine akcije “Kotač”.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Pedagoški se rad u Etnografskom muzeju od njegovoga osnivanja 1919. pa sve do 1973. godine odvijao gotovo isključivo stručnim vodstvima po stalnom postavu i izložbama uz povremena predavanja. Posljedica je to naglašavanja obrazovne uloge muzeja i njegova shvaćanja kao mjesta neformalnoga učenja pa ne čudi da je većina programa u tom periodu usmjerena upravo na organizirane školske grupe koje čine većinu posjetitelja. Do 1953. godine, kada se u Muzeju zapošljava prvi kustos – muzejski pedagog, nije moguće govoriti o sustavnom bavljenju muzejskom pedagogijom, no nastojanja pojedinih djelatnika Muzeja iz prethodnih razdoblja svjedoče o postojanju svijesti o publici i pokušajima da se muzejska građa približi široj javnosti. Aleksandra Sanja Lazarević, prva muzejska pedagoginja Etnografskoga muzeja, trudi se muzejsku građu, a posebice onu koja se tiče zbirke izvaneuropskih kultura koju ona obrađuje, približiti širem krugu posjetitelja, ali i dalje slijedi obrazac pedagoškog djelovanja svojih prethodnika u Muzeju. Tek se s dolaskom Nade Majanović 1973. godine može govoriti o muzejsko-pedagoškom radu u pravom smislu, jer osim vodstava i predavanja ona organizira i radionice raznih vrsta, edukativne izložbe te izvodi programe i izvan zgrade Muzeja, šireći tako njegov djelokrug široj publici.

Problemi koji su prisutni od samoga osnivanja Muzeja, posebice oni financijske prirode, ali i nedostatak kadra, i danas u određenoj mjeri otežavaju rad unutar ovoga polja, iako

33 usp. <http://www.emz.hr/Projekti/Umjetnost%20i%20kultura%2054> (pristup 15. lipnja 2018.).

je sada na radnom mjestu muzejskoga pedagoga u Etnografskom muzeju zaposleno više ljudi nego ikada u njegovoj povijesti. Uz “klasične” poslove, kao što su vodstva kroz izložbe i stalne postavbe te osmišljavanje i izvođenje radionica i ostalih aktivnosti, trenutno je muzejskim pedagogima u opisu posla i izrada prijava na natječaje za dodatno financiranje, osmišljavanje događanja raznih vrsta (predavanja, koncerti, modne revije, filmske projekcije, okrugli stolovi, predstave ...), komunikacija s vanjskim suradnicima, korisnicima i medijima, prilagodba programa različitim skupinama posjetitelja, osmišljavanje i priprema publikacija za različite uzraste korisnika, pisanje stručnih radova, sudjelovanje na konferencijama i slično. Rastuće zahtjeve za sve većom i raznovrsnijom ponudom aktivnosti, nažalost, vrlo rijetko prati povećanje financijske potpore za programe. Usprkos tome, Muzej svojim aktivnostima i programima prati suvremena kretanja u muzejskoj edukaciji, otvara se najrazličitijim skupinama korisnika prilagođavajući se njihovim specifičnim potrebama i zahtjevima, izlazi iz okvira muzejske zgrade kako bi stvorio i privukao nove korisnike, a misao o društveno odgovornom muzeju nit je vodilja prilikom razvijanja i planiranja aktivnosti. Radionice, predavanja, diskusijske grupe, projekcije filmova, koncerti, predstave i pripovjedaonice s temama iz hrvatske i svjetske materijalne i nematerijalne kulturne baštine organiziraju se sa svrhom borbe protiv ksenofobije, rasizma i nažalost u Hrvatskoj veoma prisutne netolerancije kako pokazuju istraživanja ranije navedena u tekstu. Muzeji danas više nisu, ili barem ne bi trebali biti, statični promatrači, već aktivni dio zajednice koji proučava trenutačne društvene teme i probleme te o njima progovara i poučava na didaktičan, kreativan, inovativan, uključiv i pristupačan način, a smatramo kako se ovaj stogodišnjak vrlo dobro nosi s izazovima današnjice te se nadamo kako će se zahvaljujući svojoj pedagoškoj djelatnosti i dalje razvijati.

LITERATURA I IZVORI:

- BAUER, Antun. 1975. “Muzejska pedagogija”. *Muzeologija* 17: 101-111.
- BREZINŠČAK Renata i Vesna LEINER. 2016. “Djelovanje Sekcije za muzejsku pedagogiju i kulturnu akciju HMD-a”. *Vijesti muzealaca i konzervatora*: 38-47.
- BRSTILO, Ivana i Željka JELAVIĆ. 2010. “Kultura kao prostor mogućnosti: Muzej kao čimbenik društvene integracije”. *Etnološka istraživanja* 15: 145-160.
- BULJUBAŠIĆ - KUZMANOVIĆ, Vesna. 2006. “Pedagoška radionica u funkciji aktivne nastave i učenja na uspjesima”. *Metodički ogledi* 13: 123-136.
- FRANIĆ, Ivo. 1935.-1939. *Naređenja upravnika muzeja*. Rukopis, Zagreb: Etnografski muzej.
- GJETVAJ, Nada. 1989. “Etnografski muzej u Zagrebu - u povodu 70. obljetnice”. *Etnološka istraživanja* 5.
- GUŠIĆ, Marijana. 1955. *Tumač izložene građe*. Zagreb: Etnografski muzej.
- HEIM, Drago. 1968. *Anketa muzeja – obrazovni rad muzeja i rad sa školama*. Rukopis, Zagreb: Muzejski dokumentacijski centar.
- IVANUŠA, Dolores. 2003. “Životopis etnologa, sociologa i publicista dr. Mirka Kus-Nikolajeva (1896. – 1961.)”. *Časopis za suvremenu povijest* 35/1: 235-248.

- JELAVIĆ, Željka. 2014a. "Glazbene radionice u Etnografskome muzeju Zagreb, nematerijalna kulturna baština". *Muzeologija* 51: 43-51.
- JELAVIĆ, Željka. 2014b. *Pričam ti priču: 16 običnih i neobičnih predmeta iz zbirke Etnografskog muzeja*. Zagreb: Etnografski muzej.
- JELAVIĆ, Željka i Anastazija CVITKOVIĆ. 2016. "Pripovijedanje i drugi edukativni programi uz izložbu Čarobna družba – vjerovanja u nadnaravna bića u Podravini". *Etnološka istraživanja* 16: 91-100.
- JELAVIĆ, Željka, LASZLO KLEMAR, Kosjenka i Željka SUŠIĆ. 2018. "Album: Muzejski program namijenjen osobama oboljelima od Alzheimerove bolesti i demencije". *Informatica museologica* 49: 222-225.
- KOROMAN, Boris. 2017. "Radničko književno stvaralaštvo u samoupravljanju: reprodukcije kanona, književnost i prakse svakodnevice". *Narodna umjetnost* 54/ 2: 103-129.
- KUS-NIKOLAJEV, Mirko. 1927. *Šetnja kroz Etnografski muzej: Privremeni vodič*. Zagreb: Etnografski muzej.
- KUS-NIKOLAJEV, Mirko. 1929. "Naši muzeji". *Narodna starina* 8/ 20: 200-201.
- LAZAREVIĆ, Aleksandra Sanja. 1970. "Pedagoški pristup muzejskoj građi afričke provenijencije". *Glasnik Antropološkog društva Jugoslavije* 7: 181-185.
- MAJANOVIĆ, Nada. 1977. "Aspekti prezentiranja etnološke građe u radnim organizacijama". *Informatica museologica* 8/ 3-4: 34-35.
- MAJANOVIĆ, Nada. 1987a. "Djelatnosti Etnografskog muzeja Zagreb u funkciji obrazovanja". *Informatica museologica* 18/1-4: 25-27.
- MAJANOVIĆ, Nada. 1987b. *Etnografska slikovnica: Sadržaji kulture u odgoju djece*. Zagreb: Savez društava »Naša djeca« SR Hrvatske.
- MOKOS, Jasna. 2009. *Djelatnici Etnografskog muzeja u Zagrebu 1919.-2009.* Zagreb: Etnografski muzej.
- Pravilnik o sistematizaciji radnih mjesta radnika*. 1966., Dokumentacija EMZ.
- s.n. 1936. "Iskaz posjeta Etnografskog muzeja do 31. decembra 1935. godine." *Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu za etnografiju, etnologiju, antropologiju i prehistoriju* 2/3-4: 236-240.
- s.n. 1937. "Iskaz posjeta Etnografskog muzeja." *Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu za etnografiju, etnologiju, antropologiju i prehistoriju* 3: 323-327.
- Statut Etnografskoga muzeja*. 1966., Dokumentacija EMZ.
- TKALČIĆ, Vladimir. 1922. "Etnografski muzej u Zagrebu". *Narodna starina*, 1/ 1: 73-75.
- TKALČIĆ, Vladimir. 1930. "Etnografski muzej u Zagrebu 1919-1929". *Narodna starina*, 9/ 22: 132-148.
- VILJETIĆ, Gordana. 2016. "Dvije stanice na hrvatskom putu svile. Odgojno-obrazovni program za djecu starije predškolske i školske dobi u suradnji Zoološkoga vrta grada Zagreba i Etnografskoga muzeja". *Etnološka istraživanja* 21: 111-129.

VRSALOVIĆ, Silvia. 2017. "Programi Etnografskoga muzeja za osobe s poremećajima iz spektra autizma". *Etnološka istraživanja* 22: 115-125.

VRSALOVIĆ, Silvia. 2018. "Edukativni programi uz izložbu 'O životinjama i ljudima'. Zagreb, Etnografski muzej, 22. travnja – 12. studenoga 2018. ". *Etnološka istraživanja* 23: 103-106.

<http://www.mdc.hr/hr/muzeji/muzejska-statistika/statistika-hrvatskih-muzeja> (pristup 15.6.2019.).